

Muğlalı Bir Türk Milliyetçisi: Hamza Sadi Özbek

Bayram Akça¹

“Hayatın her safhasında muvaffak olabilmek için muhakkak ülkü sahibi olmak lazımdır. İnsan bir maksat için yaşar. Her işin de muhakkak bir ülküsü vardır. Harp bir ülkü için yapılır. Çalışmak bir ülküye ulaşır. En basit kâfaların bile bir ülküsü vardır. Fakat biz yüksek kültürlü ülküden bahis etmek istiyoruz. Bilhassa gençlerin her fazla belirtilmiş bir ülküye malik olmaları lazımdır.”²

Özet

1912 yılında Muğla’da doğan Hamza Sadi Özbek İlk ve Orta Okulu Muğla’da ve Liseyi de İzmir’de tamamladıktan sonra Ankara Maliye Okulu’na girmiştir. Buradan mezun olduktan sonra Aydın’da Tahsisat Müdürlüğünde memuriyet görevine başlayan Hamza Sadi Özbek bu görevde iken Türk milliyetçiliği üzerine yaptığı faaliyetlerden dolayı 1944 yılında” Irkçılık ve Turancılık Davası”ndan dolayı tutuklanıp İstanbul’da yargılanmış ve ceza almıştır.

1947 yılında Milaslı Halide Hanım ile evlenip bu evlilikten 3 çocuk sahibi olan Hamza Sadi Özbek 1950 yılından itibaren Muğla’da Maden İrtibat Memuru olarak çalışmaya başlamıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde bağımsız Muğla Milletvekili adayı olan Hamza Sadi Özbek 1951 yılında da Muğla’da Türk Milliyetçiler Derneği’nin kurucuları arasında yer almıştır. 1965 yılında tekrar Adalet Partisi’nden Muğla Milletvekili aday adayı olan Hamza Sadi Özbek 1971 yılında Muğla’da vefat etmiştir.

Diğer yandan daha lise yıllarında Türk milliyetçiliğine ilgi duymaya başlayan ve bu konuda şiirler yazan Hamza Sadi Özbek 1941 yılında Muğla’da yayınlanan Muğla’da Halk Gazetesi’nde Türkcülük adlı köşesinde altı tane, yine 1941 yılında aynı gazetede Vazife adlı köşesinde bir tane ve 1942-1943 yıllarında da yine aynı gazetede fikirler adlı köşesinde Türk milliyetçiliği üzerine yedi tane yazı yazmıştır. Bu yazıları ile Hamza Sadi Özbek Muğla’da Türk milliyetçiliğinin gelişmesine ve kökleşmesine öncülük eden bir fikir adamı olarak tarihteki yerini almıştır.

1 Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, abayram@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7396-3498

2 *Muğla’da Halk*, 13 Şubat 1943.

Giriş

Ailesi, Eğitim ve Meslek Hayatı

Hamza Sadi Özbek, Osmanlı Devleti'nin çökmekte olduğu bir zaman olan 1912 yılında Muğla'da doğmuştur. Babası Özbekistan kökenli ve ilmiye sınıfına mensup Mehmet Selahattin Efendidir. Annesi ise yine Özbekistan kökenli Hasanpalaoğlu Hacı İsmet Efendi'nin kızı Sıdıka Hanım idi. İlkokul ve Orta Okulu Muğla'da tamamlayan Hamza Sadi Bey önce Bursa Lisesi'ne sonra da İzmir Lisesi'ne devam etmiştir. İzmir Lisesi'nde iken hocalarından Tahsin Burdurlu'nun etkisinde kalarak milli duyguları gelişen Hamza Sadi Bey 16 yaşından itibaren Muğla'da yayınlanan *Muğla'da Halk Gazetesi*'nde Türk milliyetçiliği üzerine şiirler yazmaya başlamıştır.³

Resim 1: Hamza Sadi Özbek⁴

İzmir Lisesi'ni bitirdikten sonra Ankara Maliye Meslek Okulu'na giren Hamza Sadi Bey, buradan Maliyeci sıfatıyla mezun olmuştur. Hamza Sadi Bey Ankara'da öğrenci iken birçok milliyetçilik faaliyetinin içinde yer almıştır. 1944 yılında Aydın'da Tahsisat Müdürlüğü'nde görev yaparken "1944 Irkçılık-Turancılık Davası" sebebiyle önce tutuklanan sonra da yargılanmak üzere İstanbul'a götürülen Hamza Sadi Bey, burada yargılandıktan sonra beraat etmiş ve İzmir-Torbalı'da tekrar memuriyet hayatına başlamıştır. 1950 yılında Muğla Maden İrtibat Memurluğu görevine başlayan Hamza Sadi Bey, bu görevde iken Yatağan linyit kömürlerinin keşfinde ve işletilmesinde büyük emekleri olmuştur⁵.

3 Umurbey Özbek Özel Arşivi.

4 *İlkadım Gazetesi*, Yıl:3, Sayı: 674, 21 Ağustos 1965.

5 Umurbey Özbek Özel Arşivi.

1947 yılında Milaslı Türkmen ailelerinden Feyzullah Ağa'nın kızı Halide Hanım ile evlenen Hamza Sadi Bey'in bu evlilikten Neslihan ve Yeşimcan adlı iki kızı ile Umurbey adlı bir oğlu olmuştur.⁶

1950 yılında ise, 1942 yılında Muğlalı 40 dokumacının bir araya gelerek kurduğu Muğla Güzelyayla Dokumacılar Kooperatifi'nin çeşitli nedenlerle tasfiyesi gündeme gelmiştir. İşte bu aşamada yani 1950 yılında kooperatifin müdür vekilliğine Hamza Sadi Bey tayin edilmiştir⁷.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılacak olan Milletvekili Genel Seçimleri öncesi 25 Nisan 1950 tarihinde Muğla Bağımsız Milletvekili Aday Listesi açıklanmıştır. Bu listede Muğla Maden İrtibat Memuru Hamza Sadi Özek de yer almıştır. Ancak 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde Hamza Sadi Bey çeşitli nedenlerden dolayı Milletvekili seçilememiştir. Milletvekilliklerinin hepsini DP adayları kazanmıştır⁸.

1956 yılına gelindiğinde Ankara'da Muğlalı yüksek tahsil öğrencileri tarafından Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği kurulmuştu. 1957 yılında ise bu derneğin Muğla'da da bir şubesinin açılmasına karar verilmiştir. Bunun için Muğla'da önce bir müteşebbis heyeti oluşturulmuştur. Bu heyet içinde Hamza Sadi Bey de yer almıştır. Dernek kurulduktan sonra ilk idare heyeti seçimi sonucu Hamza Sadi Bey derneğin muhasipliğine getirilmiştir⁹.

1960 yılından sonra memuriyetten ayrılan Hamza Sadi Bey ticaret ve kömür işletmeciliği ile meşgul olmaya başlamıştır. 1971 yılında ise amansız bir hastalığa yakalanan Hamza Sadi Bey önce Ankara'da bir süre tedavi görmüş sonra da Muğla'ya getirilmiş ve 5 Kasım 1971 tarihinde de hakkın rahmetine kavuşmuştur. Hamza Sadi Bey'in mezarı Muğla Şehir Eski Mezarlığı'ndadır¹⁰

1- Siyasi Hayatı

Hamza Sadi Özbek hiçbir zaman siyasetten uzak durmamıştır. Bazen aktif siyasetin içinde yer alırken bazen de basın-yayın yoluyla, sivil toplum örgütleri vasıtasıyla veya daha farklı şekillerde bu faaliyetlerine devam etmiştir.

6 Bayram Akça, "Hamza Sadi Özbek", *Türk Yurdu*, Cilt.20, Sayı.159, Ankara, Kasım 2000, s.40.

7 Bayram Akça, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*, ATAM Yayınları, Ankara, 2002,s.200.

8 Bayram Akça, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-196)*, s.104.

9 Bayram Akça, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-196)*, s.132.

10 Bayram Akça, *Hamza Sadi Özbek*, s.40.

Nitekim Hamza Sadi Özbek ilk siyasi deneyimini 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Milliyetçiler Genel Seçimlerinde Muğla Bağımsız Milletvekili adayı olarak yaşamıştır. Bu bağlamda 25 Nisan 1950 tarihinde Muğla Bağımsız Milletvekili Aday Listesi açıklanmıştır. Bu listede Muğla Maden İrtibat Memuru Hamza Sadi Özbek de yer almıştır. Ancak 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde Hamza Sadi Bey çeşitli nedenlerden dolayı Milliyetçiler seçilememiştir. Tüm Milliyetçiliklerini Demokrat Parti almıştır.

14 Mayıs 1950 tarihinde Türkiye’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinden sonra Hamza Sadi Özbek Muğla’da Türk Milliyetçiliğinin yayılması için faaliyetlerine hız vermiştir. İşte bu bağlamda 2 Temmuz 1951 tarihinde Muğla’da Hamza Sadi Özbek’in Başkanlığında “Türk Milliyetçiler Derneği”nin bir şubesi açılmıştır. Bu derneğin en önemli faaliyetleri arasında “Kore Savaşı Gazilerini Karşılama Töreni” ve Tarihçi Zeki Velidi Togan’ı Muğla’ya getirerek ona çeşitli yerlerde ve çeşitli konularda konferanslar verdirmek olmuştur¹¹.

Hamza Sadi Özbek bazen de Muğla’yı ziyaret eden hükümet yetkililerine Muğla’nın sorunlarını anlatarak Muğla’nın gelişmesi konusundaki hassasiyetini ortaya koymuştur. Bu bağlamda 21 Haziran 1959 tarihinde Muğla’yı ziyaret eden Nafia Vekili, Maarif Vekili, Demokrat Parti Umumi Heyeti Azası Tefik İleri 25 Haziran 1959 tarihinde Muğla Kocahan Mevkii’nde halkın sorunlarını dinlemiştir. İşte bu toplantıda Hamza Sadi Özbek Muğla’nın sorunlarını ortaya koyan bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Hamza Sadi Özbek; Muğla’nın su, sağlık, eğitim, tarım, ulaşım, imar ve banka sorunlarını ayrıntılı olarak izah etmiştir¹².

1965 yılına gelindiğinde Hamza Sadi Özbek tekrar aktif siyasete dönmüş ve bu defa Adalet Partisi’nden Muğla Milletvekili Adayı olmuştur. Hatta bu adaylığı Muğla yerel basınında oldukça fazla ses getirmiş ve o dönem Muğla’da çıkan *İlkadım Gazetesi* yazarlarından İsmet Ünal Türker kendisiyle projeleri konusunda bir röportaj dahi yapmıştır¹³.

2- İrkçilik-Turancılık Davası

1940’lı yıllar aşırı sol fraksiyonların devlette örgütlendiği dönem olmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı’nın ortalarına doğru yani 4 Ağustos 1942 tarihinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun TBMM kürsüsünden “Biz Türk’üz, Türkçüyüz...” şeklindeki konuşması Türk Milliyetçilerine güç vermiştir. Fakat

11 “Milliyetçiler Teşkilatlanıyor”, *Orkun Dergisi*, Sayı.47, 24 Ağustos 1951,s.16

12 *Umurbey Özbek Özel Arşivi*

13 *İlkadım Gazetesi*, 21 Ağustos 1965.

bu konuşma sözde kalmış ve bunun hemen ardından Milli Eğitim Bakanlığına sol görüşlü Hasan Ali Yücel getirilmiştir. Bu durum üzerine 1944 yılında Türk Milliyetçilerinin önde gelenlerinden Nihal Atsız sahibi olduğu *Orkun Dergisi*'nde Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun komünizm tehlikesine karşı uyanık olması konusunda bir yazı kaleme almıştır. Bu yazının hemen ardından bir dönem sosyalist olan ama daha sonra sosyalizm aleyhine konferanslar veren İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun İstanbul-Eminönü Halkevi'nde verdiği konferansta sosyalist görüşlü öğrenciler olay çıkarmıştır. Bu olayın basına yansımaları üzerine Nihal Atsız sahibi olduğu *Orkun Dergisi*'nde 1 Mart 1944 tarihli 15. sayısında Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na hitaben, "*Türklüğün hâkim olduğu bu ülkede Türklerin hakarete uğradığını*" belirten bir mektup yayınlamıştır. Bu derginin 16. sayısında ise Nihal Atsız ikinci bir mektup daha yayınlamıştır; "*Bütün Türk Milliyetçilerinin Başbakanıdan komünistlerin ezilmesini istediğini*" belirtmiştir. Nihal Atsız'ın bu mektupları Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'i endişelendirmiş ve kendisini mahkemeye vermiştir. 26 Nisan 1944 tarihinde yapılan mahkemenin ilk duruşması olumsuz geçmiştir. Ancak 3 Mayıs 1944 tarihinde yapılan ikinci duruşmada milliyetçi öğrenciler gövde gösterisi yapmış ve bu durum üzerine duruşma ertelenmiştir. Ancak 9 Mayıs 1944 tarihinde yapılan ikinci duruşmada Nihal Atsız bu mahkemenin ideolojik bir hesaplaşma olduğunu belirtmiştir¹⁴.

1944 yılına gelindiğinde ise II. Dünya Savaşı'nın sonu görünmüştür. İşte böyle bir ortamda yani 1944 yılında 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamalarında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü halka hitaben yaptığı konuşmada, Türk Milliyetçiliğini vatan hainliği ile suçlamıştır. Bu konuşmanın hemen ardından ülke genelinde milliyetçilikle ilişkisi olan 13 kişi "*gizli cemiyet kurmak ve hükümeti devirmek gibi sebeplerle*" tutuklanarak yargılanmak üzere İstanbul'a götürülmüştür. Bu kişiler arasında Aydın'da Tahsisat Müdürlüğünde memur olarak çalışan Hamza Sadi Özbek de yer almıştır. Bu kişiler İstanbul-Tophane'de bulunan Sıkıyönetim Mahkemesi'nde bir yıldan fazla yargılanmışlardır. Bu kişiler yargılanma süresince de İstanbul-Sirkeci'deki Emniyet Müdürlüğü'nün bulunduğu "Sansaryan Hanı"nda "Tabutluk" denen özel işkence yerinde tutulmuşlardır. Daha sonra da bu 13 kişi mahkeme tarafından hapis cezasından idam cezasına kadar çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Ancak daha sonra Askeri Yargıtay tarafından "*milliyetçiliğin Anayasa'ya aykırı olmadığı*" kararının vermesi üzerine I Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'nin 13 kişi hakkında vermiş olduğu çeşitli cezalar bozulmuştur. Böylece Hamza Sadi Özbek de dâhil 13 kişi cezaevinden tahliye edilmiştir¹⁵.

14 Hakkı Öznur, "Ülkücü Hareket", *Portreler*, Cilt.6, Ankara, 1999, s.8-11.

15 Hakkı Öznur, *a.g.e.*, s.15-16.

3- Türk Milliyetçiliği Üzerine Basında Çıkan Yazıları

Hamza Sadi Özbek, İzmir’de daha lise öğrencisi iken hocalarından Tahsin Burdurlu’nun etkisi ile Türk Milliyetçiliğine ilgi duymaya başlamıştır. İşte bu bağlamda Muğla’da yayınlanan *Muğla’da Halk Gazetesi*’nde Türk Milliyetçiliği üzerine şiirler yayınlamaya başlamıştır. 1941 yılına gelindiğinde ise Hamza Sadi Özbek yine *Muğla’da Halk Gazetesi*’nde seri halinde” *Türkçülük*” adlı köşesinde altı yazı kaleme almıştır. Bunlar aşağıda olduğu gibidir;

26 Nisan 1941 tarihinde Hamza Sadi Özbek “Muğla da Halk Gazetesi”nde “Türkçülük” adlı köşesinde Türk Milliyetçiliği üzerine aşağıdaki birinci yazıyı yayınlamıştır:

“Türkçülük ne demektir?- Türkçülük başka diğer milletlerdeki cereyanlar emsal midir?- Diğer milletlerde, kendileri için böyle cılık veya cılık (Fransızcılık- İngilizcilik- Almancılık- v.b) yapılmış mıdır?

Önce bu cihetleri inceleyelim.

Umumi manada Türkçülük; Büyük Türk milletinin yükselmesini istihdaf eden umumi bir fikir cereyanının ve bu fikir cereyanına müstenit fiili mesainin adıdır.

Umumi manada Türkçülük; Büyük Türk milletinin yükselmesi, modern medeniyetin (kendi cibilli hasletlerini bozmamak şartıyla) seviyesine ulaştıktan sonra, bu seviyenin üstüne çıkarak hakiki kadrosunda hâkim ve adil olabilmesi için müspet prensipler esası dâhilinde çalışmaktır.

Bu hal başka milletlerde görülmemiştir. Vakua her millet, içindeki bazı münferit veya cem’i faaliyetler, hattı- zatında kendilerinin yükselmelerine matuftur. Belki bu da o millet bakımından bir çeşitcılık veya ... cılıktır. Bununla beraber bu hal başka milletlerde doğrudan doğruya vaki olmamıştır. Mesala; İngilizcilik- Fransızcılık-İspanyolculuk v. b gibi cereyanlar görülmemiştir.

Bu memleketlerde halen mevcut olan, ve vaktiyle mevcut olmuş bulunan bir çok siyasi fırkalar görülmüştür ve görülmektedir. Din bahsinde de milli olmayan, daha ziyade bütün beşeriyeti istihdaf eden dini ve içtimai cereyanlar görülmüştür.”¹⁶

16 *Muğla’da Halk*., 26 Nisan 1941, Yazarın “Türkçülük” adlı köşesinde yayınladığı ikinci yazıya ulaşılamamıştır.

10 Mayıs 1941 tarihinde Hamza Sadi Özbek “Muğla’da Halk Gazetesi”nde “Türkçülük” adlı köşesinde Türk Milliyetçiliği üzerine aşağıdaki üçüncü yazıyı yayınlamıştır:

“Bunlardan başka bir de (Pan-Turanizm) mevcuttur. Bazı kimseler Pan-Türkizm ile Pan- Turanizm’i karıştırmıştır. Hâlbuki bunlar mahiyet itibari ile birbirine karışmamıştır. Hâlbuki bunlar mahiyet itibari ile birbirinden oldukça ayrıdırlar. Pan-Türkizm, malum olduğu üzere, Bütün dünya Türklüğünün birleşmesini istihdaf eden, bu Türkler tarafından ortaya konmuş ve tarihte bu hal zaman zaman tabakkuk etmiştir.

Pan-Turanizm ise, Turuğuna (ırkına) mensup bütün milletlere şamildir. Bilindiği gibi Türkler Turuğunun birer koludur. Turuğunun diğer kolları; Moğol-Mançu-Macar-Fin-Eston ve Bulgarlardır.

Pan-Turanizmi ilk olarak ortaya atan Macarlardır. 1868-1884 yılları arasında Macarlar bir taraftan Pan-İslavizm, diğer taraftan Pan-Cermanizm gibi kuvvetli cereyanlar arasında kalmışlardır. Bu cereyanlar karşısında mağlup olmamak, benliklerini ve nihayet millet olarak Macarlıklarını koruyabilmek, yani bu iki kuvvetli cereyana mukavemet edebilmek için, kendilerinin de mensup olduğu Tur Uruğunun (Turan ırkını) teşkil eden bütün kavimlerin birleşmeleri düşünce ve lüzumunu ileri sürüyorlardı. (O zamanlarda yapılan faaliyetler üzerine kurulmuş olan cemiyetler hala vardı. Ezcümle Budapeşte’de halen (Turan) cemiyeti mevcut olup bu cemiyetin Macar Parlamentosunda mebusları bile bulunmaktadır.12 Şubat 1941 tarihinde Turan Cemiyeti’nin Peşte’deki yıllık toplantısına, Türk, Fin, Macar ve Bulgar mümessilleri iştirak etmiş, hatta Türk Elçisi ve Elçilik erkâmı da hazır bulunmuştur. Bu toplantıda Türk Elçisi de söz almış, bilahare Başkan cemiyet namına Türk Elçisine teşekkür etmiştir).

Yukarıda sayılan cereyanların birer organları bulunuyordu.”¹⁷

17 Mayıs 1941 tarihinde Hamza Sadi Özbek “Muğla da Halk Gazetesi”nde “Türkçülük” adlı köşesinde Türk Milliyetçiliği üzerine aşağıdaki dördüncü yazıyı yayınlamıştır:

“-İslamcılar, Sebülürreşad etrafındaydılar (Mehmet Akif-Eşref Edip- M. Şemsettin)

-Gaspçılar, İctihadı tesis etmişlerdi (Abdullah Cevdet- Süleyman Nazif- Kılıç zade Hakkı)

-Türkçüler, Türk Yurdu'nu kurmuşlardı. (Ziya Gökalp-Yusuf Akçura-Ağaoğlu Ahmet- Mehmet Emin-Ömer Seyfettin-Necip Asım v.b)

Hakikatte mevzu bahis olması gelen Türk Milleti idi. Türkçülerin mevzuu yalnız Türk Milletinden ibaretti. Hâlbuki gerek Sebülürreşadçılar, gerek İçtihatçılar bir İslam ve Osmanlı milletinden bahis ediyorlardı. Ne İslamcılığın ve ne de Osmanlıcılığın Türk Milleti'nin vaziyetini kurtarmak ve yükseltmek noktasından tesirleri yoktur.

Bu böyle olduğu halde hakikat hala görülememekteydi. Yükselmesi istenen Osmanlı İmparatorluğunun; (asırlardır haklarında tatbik edilen iyi idareye rağmen asla birbirlerini sevmemiş, sevememiş olan) türlü ırk, din ve milliyetlerinden müteşekkil bulunduğu bilinmek istenmiyordu. Ezcümle 22 Şubat 1328'de Dar'ül-Fünun Salonunda "Vatan Fikri" ne dair konferans veren Dar'ül- Muallimin Müdürü Satı Bey bu konferansında şöyle demektedir;

...Biz vatan mefhumunu lisan ve ırk esasları üzerine değil, devlet ve tarih esasları üzerine bina etmeğe mecburuz.

...bir müddetten beri ortalıkta büsbütün başka bir fikir intişar ediyor; bazı kimseler lisan ve ırktan başka olan rabitaların hep kıymetten ari olduğunu iddia ediyorlar;

...Osmanlılar sadece bir heyeti siyasiyedir, bu heyetin anasırı arasında hiçbir manevi ve ruhi irtibat yoktur ve olamaz diyorlar; ben bu mütalaalara kesinlikle iştirak etmiyorum.

...Osmanlı Devleti'nin halen istiklalini muhafazaya muktedir olan yegâne İslam Devleti olduğunu, söyleyen Satı Bey konferansına şöyle devam ediyordu;

Bu vaziyet, bu yalnızlık, bittabi onun İslam unsurlarını birbirine daha ziyade yakınlaştıracak, Din birliğinin ehemmiyetini daha ziyade arttıracaktır.

Konferansın bir yerinde; (Din ve Millet ikisi de birdir)Diyen Satı Bey, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan gayri Müslimler için de;

...Bütün Osmanlı anasırı, yakın vakitlere kadar birçok müşterek felaketler geçirmişler, umumi bir su-i idare altında müştereken ezilmişlerdi, bu felaketler, bu fenalıklar hiçbir unsurun eseri değildi. Onların faili zan edilen unsur da hakikat halde onların kurbanı idi... Şimdi, bu anasırın hepsi önünde müşterek düşmanlar, müşterek tehlike var, hepsinin mukadderatı atiyesi birbirine şiddetle merbut, hepsinin menafı hakikiyesi tamamı ile müttehittirler!

... Bütün bu ahval ve avamil karşısında (Osmanlılık mevhumdur; Osmanlı vatani olamaz) demek, büyük bir hatadır; böyle bir mülahazaya binaen (vatan ile meşgul olmamalı, yalnız milliyete ehemmiyet vermeli, hep Türklük için çalışmalı...) demek daha büyük bir hatadır.¹⁸

24 Mayıs 1941 tarihinde Hamza Sadi Özbek “Muğla da Halk Gazetesi”nde “Türkçülük” adlı köşesinde Türk Milliyetçiliği üzerine aşağıdaki beşinci yazıyı yayınlamıştır:

“(Devamı) dedikten sonra, söylediklerinin hülasasını ve fikrinin esbabı mucibini şu şekilde ifade ediyordu;

Bizim gibi müteaddit milliyetlerden müteşekkil devletlerde vatan ve millet fikirleri, vatan ve millet muhabbetleri birbirine intibak etmez, onun için milliyet muhabbeti ve vatan muhabbeti ile vatani müşterekin selameti endişesiyle mukayyet ve müterafık olmak lazım gelir...

Vatan müşterekin şeref ve menafini nazarı dikkate almayan, vatani müşterekin selameti ve menfaatine muhalif hareket eden bir milliyetperverlik.. her ne milliyetperverliği olur ise olsun (ister Ermeni, ister Arap, ister Türk milliyetperverliği olsun) vatana karşı bir cürüm teşkil eder!

Osmanlılar- Garbcılar bunu istiyorlar ve bu şekilde düşünüyorlardı. Bunların istediği milliyetperverliği Satı Bey şöyle derliyordu;

Bizde milliyetperverlik caizdir ve lazımdır; fakat...Bir şartla; Vatanperverane olmak şartıyla.

Ziya Gökalp Bey merhum; bazen İslamcılıkla Türkçülüğü telifle çalışmıştır. Bunun için;

-Beynelmülel İslam terbiye kongreleri yapmak suretiyle bütün İslam kavimlerinde müşterek bir terbiye tesisini,

-Bütün İslam kavimlerinin cemaat teşkilatları arasında daimi bir irtibat vücuda getirmeği,

İslam beynelmüleliyeti timsali olan Hilalin kutsiyetini muhafaza,

Gökalp merhumun bu telifi-beyn gayretini, meselenin ruhu bakımından tetkik edersek, (Bütün İslam milletleri arasında böyle bir irtibat tesisi)nde hiçbir fayda melluz olamayacağımı görürüz.

Her fikir hareketinin muayyen ve sarıh bir mevzuu olması icap edeceğine göre, Türkçülüğün mevzuu da gayesinde ancak ve yalnız Türk Milleti olmak lazımdır. Dındaş olan diğer İslam milletleri ile temas yalnız şayanı

arzu olabilir. Dindaşlık gayreti ile milletimizi milli ülkülerden mahrum edebilecek olan her şey elbette retten başka bir şekilde karşılanamaz.

Garbcılık- Osmanlıcılık ve İslamcılığın Türk Milletinin kurtulması ve kalkınması bakımından tesirleri olamazdı. Nitekim bilahare husule gelen vakayı bize öğretmiştir ki; 20. asırda her prensipten üstün milliyet prensibidir. Milliyet prensibini benimsemeyenlerin akubeti hüsrandır. Hadiseler bize, muhtelif dil ve uruklardan (ırklardan) ayrı ayrı anane ve tarihlere sahip olan milletlerden bir birlik ve beraberlik teşkili mümkün değildir ve olamaz, keyfiyetini bütün açıklığıyla göstermiştir.”¹⁹

7 Haziran 1941 tarihinde Hamza Sadi Özbek “Muğla da Halk Gazetesi”nde “Türkçülük” adlı köşesinde Türk Milliyetçiliği üzerine aşağıdaki altıncı yazıyı yayınlamıştır

“Diğer taraftan Osmanlılaşmak adı altında Türkçülük hareketleri yapılmak da istenmiştir. Bu zamanlarda ekalliyetler mukavemet ve şamataya başladılar. İmparatorluk bünyesindeki yabancı unsurlar (Arap, Arnavut, Rum, Ermeni, Bulgar, Çerkez v.b) kendi bildiklerini devamda ısrar ettiler. Çocuklarının Türkçe konuşmasına şiddetle karşı oldular. Kiliseler ve Havralar Türk Milletinin aleyhine olacak birçok komploların tertip edildiği komitecilerin yatağı haline gelmişti. Açık ve gizli bütün faaliyetler Türklüğün ve Türk Milletinin aleyhine idi. Dar’ül-Muallimin Müdürü Satı Bey’in istediği “Vatanperverane milliyetçilik” bir gafletten başka bir şey değildi. İşte bu sebeplerdendir ki Türk yurdunu- Türk Ocaklarının Osmanlı İmparatorluğundaki fiili Türkçülük hakkındaki çalışması nazariyatta kalmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti aynı zamanda büyük Türklük âlemini yakından alakadar eden geniş faaliyetlerde de bulunuyordu.

Mesela; Azerbaycan’dan, Kazan’dan, Kırım’dan, Buhara’dan hatta Şarki Türkistan’dan birçok talebeler İstanbul’a geliyor ve okutuluyordu. Hatta türlü namlar altında Asya’ya heyetler dahi gönderilmekteydi.

Ezcümle; Emrullah ve İbrahim Beylerin de bulunduğu beş kişiden ibaret bir heyet deniz yoluyla İran-Hindistan’dan Türkistan’a gönderilmiş, daha evvel de Habibzade Ahmet kemal Bey Kaşkar’a yollanarak “Usul-ü Cedit” üzerine mektepler tesisine başlamıştı. Gerek Ahmet Kemal Bey’in ve gerekse Emrullah ve İbrahim Beylerin de dâhil oldukları heyetin Asya’daki faaliyetleri çok büyük müşkülâtlar içinde yapılıyordu. Bazı devletler Orta Asya’daki bu faaliyetleri şiddetle takip ediyor, nihayet umumi harbin feci neticesi pek çok şeyler gibi bunu da yarıda bırakmak zarureti ile karşılaştırdı.

Daha evvel Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış olan Kırım'ın Bahçesaray'ından büyük Türk mütefekkeri ve müceddidi Gaspıralı İsmail Bey 1883 yılında çıkarmağa başladığı Tercüman Gazetesi ile şuurlu bir şekilde Türkçülük yapmaktaydı. Gaspıralı İsmail Bey prensiplerini şöyle ifade ediyordu;

(Dilde, Fikirde İş'te Birlik), Gaspıralı İsmail Bey'in faaliyetleri bütün Türklük âlemine sirayet etmek istidadında idi. Maarifte ve usulü tadrüste yapmak istediği islahat üzerine Medrese mensubunu, Hocegan ve Softalar tarafından Ceditçi diye tekfir edilmek istenen İsmail Bey'in mesaisi Türkiye'de dahi müspet tesirini göstermekten uzak kalamamıştır.

Ziya Gökalp tarafından tedvin edildikten sonra şuurlu ve milli bir mahiyet almaya başlayan bu fikrin adı konmuştur. O da Türkçülüktür.

Türkçülük, Türk Milletinin yükselmesini istihdaf eden her türlü hareketi yapmak demek olduğuna göre, Türk tarihi baştanbaşa bununla doludur.

Buraya kadar Türkçülüğün Türkiye'deki yakın mazisinden çok kısa olarak bahsedildi. Bundan sonra Türkçülüğün dış Türk illerindeki yakın tarihinden bahsedilecek, buna müteakip Türkiye Cumhuriyeti devrinden zamanımıza kadar olan Türkçülük hareketlerinden ve Türkçülüğün hali hazır durumundan ve inkişafından bahsedilecek, bilahare de Türkçülüğün yine prensiplerinin ve esaslarının tespitine çalışılacaktır²⁰.

1941 yılının Eylül ayına gelindiği zaman ise Hamza Sadi Özbek yine Muğla'da Halk adlı gazetede "Vazife" başlığı altında Türk Milliyetçiliği üzerine tek bir yazı kaleme almıştır.

13 Eylül 1941 tarihinde Hamza Sadi Özbek'in Muğla da Halk Gazetesi'nde "Vazife" başlığı altında yayınladığı yazı şöyledir:

"Vazife

Bir kimse için vazife iki türdür. Biri cem'i vazife, diğeri de şahsi vazifedir. Cem'i vazife; ; O, kimsenin mensup bulunduğu cemiyete karşı ifasına mecbur olduğu heyeti mecmuasıdır. Şahsi vazife ise; O, şahsın kendini yetiştirmesi ve milletine daha çok faydalı olabilmesi için yapması gereken hususlardır.

Cemiyet fertlerden teşekkül ettiğine göre, kuvvetli ve inançlı fertleri ihtiva eden cemiyetinde kuvvetli ve inançlı olması iktiza eder. Burada üzerinde durulacak husus şudur: Daima cemiyet, her şeyden önce gelir.

Binaenaleyh şahsiyet bahsi üzerinde durmamızın sebebi cemiyete faydasında esas olduğunu kabul ettiğimizdendir. Şahsiyetin tekemmülünde ne kadar ciddi prensipler, esash imkânlar varsa cemiyetin istikbalinden o derece emin olmamız lazım gelir.

Binaenaleyh vazife; gaye olarak cemiyetin faydasına istihdaf etmek ve bu faydayı temin için şahsiyetimizi ona göre yetiştirmek olmalıdır. Bu fertlerin gayesidir.

Bir de milletlerde, fertlerin bir mecmuası olan millette gaye aramak iktiza eder.

Önce her milletin bir gayesi olması lazım geldiğini kabul edeceğiz. Çünkü gayesi olmayan milletler, devamlı bir şekilde millet halinde yaşamak kudretinden mahrum ve eninde sonunda başka milletler tarafından yutulmağa mahkûmdurlar.

İşte bizim milletimizin de, büyük çok büyük bir gayesi bulunması lazım gelmektedir. Şurasını işaret edelim ki, gayeler temin edilmez, gayelerin vusulüne imkân yoktur. Yani gaye şu veya bu arzusunun tahakkuku demek değildir. Gaye öyle bir arzu silsilesidir ki, devam eder gider, onun sonunu düşünmek bile mümkün olmaz. Her tahakkuk eden safha gayenin yeni bir başlangıç noktasıdır.

Gaye, tabdide ve tayine sığmayan, yüreklerde her an için milli vecid, milli heyecan kaynağını bütün şiddeti ile harekete geçiren, her türlü yoksulluğu, işkenceyi, hatta zulmü hiçe saydıran, mevki ve saltanatı ehemmiyet verilmeyen bir kuvvet ve kudrettir.

İşte gayede mahdudiyet mevcut değildir.

Milletler fertlerden teşekkül ettiğine göre fertlere milletin gayesini anlatmak lazım gelir. Bu o şekilde anlatılacaktır ki, fertlerden millet için beklenen vazife, fertlerin şahsi mesailerinin, şahsi vazifelerinin müterafiki olabilsin. İşte bu bakımdan dünya milletleri arasında büyük Türk milletinin ve Türk olan herkesin hususi bir vazifesi var demek olur.

Yoksa, bir millet içinde, bu millettten olan şehir ve kasaba halklarının kendi şehir ve kasabalarını istihdaf eden hususi vazifeleri yoktur, olamaz.

Bu sebeptendir ki, düşündüğünü yaptırabilecek adamlarımız, ervelemirde millete, milletçe şayanı kabul bir gayenin istikametini göstermesi lazım gelmektedir. Şunu da unutmamak lazım gelir ki; gaye ile hali- hazırın hiçbir alakası yoktur. Hali-hazırda mevcut olan, temin edilmiş bulunan ve içinde yaşanan ahval gayenin başlama noktası ile bile alakası bulunamaz.

*Her zaman söylediğimizi burada yine tekrar edelim; bazı mürrayilerin dedikleri gibi karnı tok, sırtı pek düşüncesi bir millete, hele büyük Türk milletine bir gaye olmaz.*²¹

1942 yılına geldiği zaman, yani II. Dünya Savaşı'nın dünyayı kavurduğu ve Türkiye'nin de savaşa taraf olmamak için iç ve dış politikada çeşitli manevralar yaptığı bir dönemde²² bu kez Hamza Sadi Özbek Muğla'da Halk Gazetesi'nde "Fikirler" başlıklı köşesinde yine Türk Milliyetçiliği üzerine yedi yazı kaleme almıştır. Bunlar;

22 Ağustos 1942 tarihinde Hamza Sadi Özbek Muğla da Halk Gazetesi'nde "Fikirler" başlıklı köşesinde "Türkçülük Mefkûresinin Prensipleri" adlı birinci yazıyı yayınlamıştır.

"Türkçülük Mefkûresinin Prensipleri

Mefkûre, bir millet için en önemli bir gelişme, serpilme kudretidir. Tarih, bir milletin kuvvetli ve diğer milletlere göre üstün bulunuşu sebebini: O milletin, o sıralarda "mefkûre"sinin diğer milletlerin Mefkûrelerinden daha kuvvetli oluşu ile izah eder.

İslamiyet'in ilk yüz yıllarında gösterilen başarı ve büyük Türk Milletinin toponun da bir bayrak, bir idare altında birkaç defa toplanmaları hali, "mefkûre"nin milletler hayatındaki büyük vazifesini bize gösteren önemli örneklerdir.

Her "mefkûre"nin birer ayrı hususiyeti olduğu için " Türkçülük mefkûresi"nin de diğer herhangi bir mefkûreden çok ayrı ve üstün hususiyetleri vardır. Vaktiyle (HALK) gazetesinde, tefrika suretiyle yazılmakta iken yarıda bırakmak zorunda kalan "Türkçülük" yazılarımıza kısaca bahsedildiği üzere bizim milli ülkümüz olan "Türkçülüğün" diğer yabancı fikir hareketleri ile hiçbir ilgisi yoktur.

Millet hayatını ilgilendiren her hangi bir fikir hareketi birçok aksül-ameller uyandırır. Bunun neticesinde, bu uğurda kendilerini feda edercesine çalışanlar; buna dudak bükenler, menfaatleri ve durumları dolayısıyla bu fikir hareketine düşmanca karşılayanlar türerler.

21 Muğla'da Halk, 13 Eylül 1941

22 II. Dünya Savaşı ve Türkiye'ye yansımaları ile ilgili olarak bkz. Seher Akça, "Bir Savaş Bir Kent İkinci Dünya Savaşı ve Samsun", *I. Ulusal Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu*, Samsun 2006 s. 349-366; Seher Akça ve Bayram Akça, "CHP Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Bursa'da Eğitim ve Kültür Hayatı", *Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongre Kitabı*, (Editörler: Nevide Dellal Akpınar, Özgür Yıldız), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 343-345.

Biz bu kısa yazılarımızda bu hususta, izahlarda bulunmayacağız. Yalnız gerektiği vakit bu gibi hallerde yapılan işlerden örnekler vereceğiz.

Gelecek sayıda:

“Türkçülükte ahlak veya (Türkçülükte telifi kabil olmayan hareketler)”

“Dalkavukluk”

Başlığı altında kısa bir yazımızla işe girişeceğiz.”²³

29 Ağustos 1942 tarihinde Hamza Sadi Özbek Muğla da Halk Gazetesi’nde “Fikirler” başlıklı köşesinde “Türkçülüğün Düşman Olduğu Şeylerden” adlı ikinci yazısını yayınlamıştır:

“Türkçülüğün Düşman Olduğu Şeylerden

“Dalkavukluk”

Bugün içtimai heyeti düşüren sebeplerden biri de şüphesiz ki “Dalkavukluk” tur. Dalkavuğa değer gösterilen bir yerde “Hak” ve “Hakikat” alaşağı edildiği görülür. Mikroplar vücut için nasıl bir tehlike ise, Dalkavuklar da milli ahlak ve milli yapı için ondan daha fazla bir tehlikedir. Zira vücudu yıpratın mikropların önüne geçmek bugün pek zor değildir. Fakat Dalkavukların millet yapısında işledikleri kötülüğün önüne geçebilmek ondan daha çok zor ve hatta tehlikelidir.

Dalkavukluğun el üstünde tutulduğu yerde (Hak) ayaklar altındadır. (Hak’a) saygı gösterilmeyen yerde ise adalet olmaz. O zamanda da millet büyük zarar görür.”²⁴

2 Ocak 1943 tarihinde Hamza Sadi Özbek Muğla da Halk Gazetesi’nde “Fikirler” başlıklı köşesinde “ Garpcılık ve Milliyetçilik” adlı üçüncü yazısını yayınlamıştır:

“Garpcılık ve Milliyetçilik”

Son zamanlarda yeni milli cereyanlar hayli hızlanmıştır. Bu bilhassa gençler arasında yer bulmuştur.

Biz şuna inanıyoruz ki idealsiz bir gençliğin hiçbir kıymeti yoktur. Ondandır ki biz ideale doğru koşan gençliği alkışlıyoruz. Şoven değil, fakat koyu milliyetçi, şuurlu milliyetçi, asil milliyetçi bir gençlik istiyoruz. Türk gençliğinin bu ideale ulaştığına inanmakla beraber garpcılıkla beraber milliyetçiliğin birleşmesi mümkün müdür?

23 Muğla’da Halk, 22 Ağustos 1942

24 Muğla’da Halk, 29 Ağustos 1942

Bunda hiç tereddütte mahal yoktur. Garp medeniyetini kabul ettik ve başka çare yoktur. Ancak bazılarının yaptığı gibi veya olduğu gibi yalnız garpçı kalmak felakettir. Son cereyanların uyanışında bunun da dahlî vardır.

Biz milliyetçilikle hembal olmuş bir garpçılık istemiyoruz. Japonların ve arkadaşımız olan Finlerin medeniyet dünyasında ilerleme safhalarını daima göz önünde tutalım.

Onlarda en geniş bir garp medeniyeti içinde bile milliyet damgası veya milliyet rengi görülür. Japonların daha iyi, daha kuvvetli garp medeniyeti ile milliyetçiliği meze etmiş bir millet yok gibidir.

Ne yazık ki bunların bize uzak bulunması onların yaşayışlarını bize üstün körü öğretiyor.

En güzel örnek Japonlardır. Onlar nasıl garp medeniyeti ile milliyetçiliği birleştirebilmişler ise biz de böyle yapmalıyız. Fakat en dikkat edeceğimiz nokta şudur:

Taklitten sakınmak! Vê milli hüviyetimizin korunmasına hassasiyetle dikkat etmek.²²⁵

23 Ocak 1943 tarihinde Hamza Sadı Özbek Muğla da Halk Gazetesi'nde "Fikirler" başlıklı köşesinde " Milliyet Nedir? " adlı dördüncü yazısını yayınlamıştır.

"Milliyet Nedir?"

Dil, kültür, ırk, anane ve his birliği esasına dayanan Türk ulusunun kabul ettiği resmi ve hususi eknomların biridir.

Anayasamıza kadar giren bu eknomu mahiyeti ve icap ettirdiği sebepler nedir?

Şunu önce söylemeli ki milliyet yeni asrın bir icadı değildir. Tarihin ilk devirlerinde bile "milliyet" mevcut idi. Hele Türklerde! Türklerin en kuvvetli cephesi milliyetleridir. Hatta kendinin zararına da olsa başkalarının da milliyetine hürmetkârdırlar. Milliyetten ve milliyetçilikten daha asıl manasıyla Türkçülükten ayrılmanın zararına Osmanlı Devleti zamanında çok çektik. Bu eknoma dört elle sarılmak lazımdır.

Milliyet Nedir?"

Bunu medeni topluluğun en son inkişaf etmiş bir safhası olarak tarif edenler. Gerçeği de budur. Bu bir cümlemin içinde bir gerçeklik vardır. Milliyet daha doğrusu Türkçülük, dirlik, düzenlik, iyilik, güzellik, kandaşan sevmeklik

*ve düşünmeklik, yurdunu sevmekliktir. Bunları yapabildiğimiz takdirde milliyeti, Türkçülüğü anlamış ve bilmiş oluruz.*²⁶

30 Ocak 1943 tarihinde Hamza Sadi Özbek Muğla da Halk Gazetesi'nde "Fikirler" başlıklı köşesinde " Türk Ahlakı " adlı beşinci yazısını yayınlamıştır.

"Türk Ahlakı

Her ulusun kendine mahsus ve kendi karakterine uygun bir ahlakı, fakat bir de uluslararası bir ahlakı vardır. Biz ulusların kendine uygun ahlaklarından bahsedeceğiz.

Maarif şurasının programına kadar sokulan bu milli ahlak işi kafamızda müthiş bir kasırga yarattı. Ta en yüksek yerlere müzakere konusu olacak kadar önem arz eden bu ulusal ahlakın görüşülmesine neden lüzum görüldü? Bizim o temiz, o lekesiz, o kar gibi o nur gibi Türk ahlakı bozuldu mu?

Buna inanıyoruz. Fakat bir gömlek değiştirme hadisesinin ortada bulunduğuna inanıyoruz. Yeni nesli, gençliği bu afetten kurtarmak lazım. Nesillerine sağlam, iyi ve köklü terbiye veren milletler gelecek günlerini temin etmiş, sağlama bağlamış demektir.

Bizim nesillere tamamen iyi diyemeyeceğiz.

Asrımızın genç paraya tapıyor. Ne milli ahlak, ne anane, ne milli terbiyenin icapları onun tuttuğu sakat yoldan döndüremiyor. Biraz manevi cepheyi sağlamak ve kuvvetlendirmek lazım.

*Bizim, yani Türkün ne sarsılmaz, ne granit bir kaya gibi sağlam ve bir kısrak kırmızısı gibi temiz ne güzel ahlakı vardır. Misafirperverlik dendi mi? cesaret, kahramanlık dendi mi? Feragat, fedakârlık dendi mi? asalet ve fazilet dendi mi? akla ilk önce gelen Türk oluyor. Vê bütün dünyanın da bildiği Türk işte bu vasıfları taşıyan ve insanın dediği vakit cidden göğsü kabartan meziyetli adam işte budur. Bu vasıfların pürüzlerle kararmasına hiç de müsaade edemeyiz. Türkün ulusal ahlakı her şeyin üstündedir. Çünkü ulusal ahlakı olmayan milletin ne hayat, ne de tarih sahnesinde işi ve yeri yoktur.*²⁷

13 Şubat 1943 tarihinde Hamza Sadi Özbek Muğla da Halk Gazetesi'nde "Fikirler" başlıklı köşesinde " Ülkü " adlı altıncı yazısını yayınlamıştır.

"Hayatın her safhasında muvaffak olabilmek için muhakkak ülkü sahibi olmak lazımdır. İnsan bir maksat için yaşar. Her işin de muhakkak bir

26 *Muğla'da Halk*, 23 Ocak 1943.

27 *Muğla'da Halk*, 30 Ocak 1943.

ülküsü vardır. Harp bir ülkü için yapılır. Çalışmak bir ülküye ulaşır. En basit kafaların bile bir ülküsü vardır. Fakat biz yüksek kültürlü ülküden bahis etmek istiyoruz. Bilhassa gençlerin her fazla belirtilmiş bir ülküye malik olmaları lazımdır.

Nasıl bir gençlik lazımdır? Gençler hangi ülkü ile vasıflanmalı? Bunların her birisi başlı başına bir meseledir. Burada meseleyi birkaç satırla hal etmeye çalışalım.

İyi bir ülkü sahibi olabilmek için onlarda o hissi uyandıracak elemanlar lazımdır. Yani ülkü sahibi terbiyeciler lazımdır. Mekteplerin nasıl bir ülkü verdiklerini burada incelemeyeceğiz.

Ancak bize memlekete için gözünü budaktan sakınmayan gençlik, hayatını her sahada kazanabilecek bir gençlik ve hepsinden üstün olarak kalpleri milliyet ateşi ile tutuşmuş bir gençlik lazımdır. Bunu yapabildiğimiz gün memleketin bizden istediği vazifelerin en büyüğünü başarmış olacağız²⁸.

20 Şubat 1943 tarihinde Hamza Sadi Özbek Muğla da Halk Gazetesi'nde "Fikirler" başlıklı köşesinde " Değerli Düşünceler " adlı yedinci yazısını yayınlamıştır

"Değerli Düşünceler

Başvekilimiz Şükrü Saraçoğlu Maarif Şurasında nutkunu okurken çok kıymetli düşüncelerini beş medde halinde belirtmiş ve bize hepimize yeni bir direktif vermiştir. Bunların bir daha tekrarı yok ve kalplerimize bir daha nakış etmek çok faydalı olacaktır. Bu beş madenin iki numaralı şura azalarına aittir. Fakat dördünü hiçbir an ve hiçbir yerde hatırdan çıkarmamalıyız.

1-Atatürk'ün ve İnönü'nün yarattığı inkılabı ve hamleleri daima göz önünde tutmak

2-Şura azaları ile ilgili

3-Ahlak faydalarını da çok darlığın kısırlığına, çok genişliğinde çözüntüye götüreceğini hiçbir unutmamak

4-Bilginin daha çok yaratıcı olmasına dikkat etmek

5-Fertlerin huzur ve neşesini, cemiyetin huzur ve neşesinde aramak.²⁹

28 *Muğla'da Halk*, 13 Şubat 1943.

29 *Muğla'da Halk*, 20 Şubat 1943.

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Muğla'da dünyaya gelen Hamza Sadi Özbek, çocukluk yıllarında I. Dünya Savaşı ve Atatürk'ün liderliğindeki Milli Mücadele Savaşını, gençlik yıllarında da II. Dünya Savaşı'nı yaşamış bir şahsiyettir. Ailesi Orta Asya kökenli olan ve ailesinden iyi bir milli ve dini eğitim alarak yetişen Hamza Sadi Özbek daha lise yıllarında Türk Milliyetçiliğine ilgi duymaya başlamıştır. Bu dönemde Lise öğretmenininde teşviki ile Türk Milliyetçiliği üzerine gazetelerde şiirler yazmıştır. Gençlik ve memuriyet yıllarında da ilgisini Türk milliyetçiliğine yoğunlaştıran Özbek, bu alandaki faaliyetlerinden dolayı 3 Mayıs 1944'de yaşanan Irkçılık-Turancılık Davasında yargılanan Muğlalı olarak tarihteki yerini almıştır. İstanbul'da yapılan bu yargılamalar sonucu suçlu bulunarak diğer 12 kişi ile beraber cezalandırılan Hamza Sadi Özbek, Türk Milliyetçiliğinin Anayasaya göre suç olmadığı kararına varılması üzerine af edilerek Muğla'ya dönmüştür.

Hamza Sadi Özbek, Türk Milliyetçiliği hakkındaki düşüncelerini topluma ve özellikle gençlere yaymak için zaman zaman basında yazılar da yazmıştır. İşte bu bağlamda Hamza Sadi Özbek ilk olarak 1941 yılında Muğla'ya çıkan Muğla da Halk Gazetesi'nde "Türkçülük" başlığı altında altı yazı yazmıştır. Bu yazılarında Hamza Sadi Özbek; Türklüğün tanımını, Türklüğün amaç ve kapsamını, Pan-Turanizmin anlamını, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılığın amaçlarını, bunu kimlerin temsil ettiğini ve bu konuda hangi dergilerin çıktığını ayrıntılı olarak irdelemiştir.

1941 yılında yine Muğla da Halk Gazetesi'nde "Vazife" adlı yazısında kişinin kendisine ve topluma karşı görevlerinin ne olduğunu belirten tek bir yazı yazmıştır.

1942 ve 1943 yıllarında ise Hamza Sadi Özbek yine aynı gazetede bu defa "Fikirler" adlı köşesinde Türk Milliyetçiliğinin Prensipleri, Dalkavukluk, Batıcılık ve Milliyetçilik, Milliyetin Tanımı, Türk Ahlakı, Ülkü ve Değerli Düşünceler adlı yedi yazı yazmıştır. Bu yazılarında Hamza Sadi Özbek; bir Türk Milliyetçisinin nasıl olması gerektiğini ayrıntılı olarak ortaya koymuş ve böylece Muğla'da Türk Milliyetçiliğinin gelişip kökleşmesinde öncü rol oynamıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynağı

Umurbey Özbek Özel Arşivi

Gazeteler

Muğla da Halk, 26 Nisan 1941

Muğla da Halk, 10 Mayıs 1941

Muğla da Halk, 17 Mayıs 1941

Muğla da Halk, 24 Mayıs 1941

Muğla da Halk, 7 Haziran 1941

Muğla da Halk, 13 Eylül 1941

Muğla da Halk, 22 Ağustos 1942

Muğla da Halk, 29 Ağustos 1942

Muğla da Halk, 2 Ocak 1943

Muğla da Halk, 23 Ocak 1943

Muğla da Halk, 30 Ocak 1943

Muğla da Halk, 13 Şubat 1943

Muğla da Halk, 20 Şubat 1943

İlkadım Gazetesi, 21 Ağustos 1965.

Kitap ve Makaleler

“Milliyetçiler Teşkilatlanıyor”, *Orkun Dergisi*, Sayı.47, 24 Ağustos 1951.

Akça, Bayram, “Hamza Sadi Özbek”, *Türk Yurdu*, Cilt.20, Sayı.159, Ankara, Kasım 2000.

Akça, Bayram, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*, ATAM Yayınları, Ankara, 2002.

Akça, Seher, “Bir Savaş Bir Kent İkinci Dünya Savaşı ve Samsun”, *1. Ulusal Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu 4-6 Mayıs 2006*, Samsun 2006, s. 349-366.

Akça, Seher ve Bayram Akça, “CHP Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Bursa’da Eğitim ve Kültür Hayatı”, *Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongre Kitabı*, (Editörler: Nevide Dellal Akpınar, Özgür Yıldız), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 343-345.

Öznur, Hakkı, “Ülkücü Hareket”, *Portreler*, Cilt.6, Ankara, 1999.

EKLER:

Ek-1

HALK

 CAVIYAKEN

 ADRESİ

 MUĞLADA HALK

 İktisadiyatı, Sosyal İhtiyaçları

 Yıl: 10. Sayı: 1690

 Tarih: 100 PARA

29 - Ağustos (1942): Cumartesi

 FAZLASI 100 PARA

 Cumhuriyet Halkını Güçler Halklık Sosyal gazetesi

Zafer Ve Tayyare Bayramımız Kuçlu Olsun.

Büyük Zaferin Yaratıcısı Kendi Eseri Hakkında Ne Diyor.

 1940 Senesinde [Atatürk] Dünyamızda "Şehit Asker" Abidesi Önünde Tarihi Bir Nutuk İfade Etmeleri.

İki Büyük Bayram

 İki büyük bayram...

ŞEHİTİNİN İKİ BÜYÜK BAŞI

FİKİRLER

Türkcülükten doğmuş olduğu şeylerden «DALKAVUKLUK»

Giriş II

Yazan: Hamza Sadi Özбек

Bu gün İttihatçı heyet...

 ...

 ...

 ...

 ...

 ...

 ...

Karne mukabülünde

1942 yıl için karne mukabülünde bulma başlığı...

30 Ağustos...

 ...

 ...

 ...

Muğla'da Halk Gazetesi, 29 Ağustos 1942

TÜRKÇÜLÜK

— Türkçülük ne demektir? — Türkçülük bugün millîyetimizdir... — Türkçülük, milli bir karakterdir...

Büyük Türk milletini... — Türkçülük, milli bir karakterdir... — Türkçülük, milli bir karakterdir...

İlâni — Orman Çevirge Müdürlüğünden: Çama Kestek Köyü... İlâni — Orman Çevirge Müdürlüğünden: Çama Kestek Köyü...

ilan

Vilâyet Dâirât Encümenlerinden: Muğla İcra Memurlarından: Muğla İcra Memurlarından...

İlâni — Orman Çevirge Müdürlüğünden: Çama Kestek Köyü... İlâni — Orman Çevirge Müdürlüğünden: Çama Kestek Köyü...

Kıymet Hükûmelerimiz

— İhtiva eden hususlar... — İhtiva eden hususlar... — İhtiva eden hususlar...

ilan

Orman Çevirge Müdürlüğünden: Çama Kestek Köyü... İlâni — Orman Çevirge Müdürlüğünden: Çama Kestek Köyü...

ilan

Orman Çevirge Müdürlüğünden: Çama Kestek Köyü... İlâni — Orman Çevirge Müdürlüğünden: Çama Kestek Köyü...

ilan

Muğla Belediye Riyasından: Muğla Belediye Riyasından...

ilan

Muğla Halk Basınevinde basılmıtır: Muğla Halk Basınevinde basılmıtır...

Muğla'da Halk Gazetesi, 26 Nisan 1941

Türkiye'nin Dünya Bankası'na Üyelik Sürecinde Yaşanan Politika Değişiklikleri

Özlem Küçük¹

Özet

Bu makale, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan ettiği ve Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamında ABD ve İngiltere'den hibe ve yardımlar almaya başladığı 1941'li yıllardan 11 Mart 1947 tarihinde Dünya Bankası'na üye olana kadar geçen sürede karma planlı ekonomiden liberal ekonomiye geçiş sürecini ve Dünya Bankası'na üyeliğini incelemektedir. İkinci Dünya Savaşı bitimine doğru 1944 yılında yapılandırılan Bretton Woods ikizleri (IBRD ve IMF), insan hakları, çoğulcu demokrasi, eşitlik ve özgürlük gibi siyasi kavramlarla klasik liberalizm üzerine yapılandırılmıştır. Böylelikle, Dünya Bankası ve IMF piyasa ekonomisi ve serbest ticaretin tüm ülke ekonomilerinin çıkarlarına uygun olduğu savını yaymak ve uygulamak üzere hareket etmişlerdir. ABD tarafından Ödünç alma ve Kiralama Yasası kapsamında Türkiye'ye hibe edilen uçaklar ile girişimcilik krizi, Almanya'ya krom satışımız hususunda ABD ile yaşanan restleşmeler, çoğulcu demokrasiye geçiş, dernek kurma yasasında yaşanan değişiklik, 1946 İvedili Sanayileşme Planı'nın rafa kaldırılması 1946 devalüasyonu, 1947 Yabancı Sermayeyi Teşvik düzenlemelerin başlangıcı gibi piyasa ekonomisine yönelik politika değişiklikleri söz konusudur. Böylece kamu mülkiyetine dayalı sanayileşme stratejisi devletçilikten, özel mülkiyet, özel müteşebbis ve yabancı yatırım teşvikine yönelik piyasa ekonomisine yönelen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 11 Mart 1947'de Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve İmar Bankası'na (IBRD) üye olmuştur.

Giriş

IBRD (Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve İmar Bankası: 1960 yılında Dünya Bankası ismini alır), Bretton Woods Konferansı (1944) ile ABD ve İngiltere liderliğinde kurulan yenedünya düzenin iki uluslararası kuruluşun

1 Kocaeli Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, ORCID: 0000-0002-7717-2439, ozlem.kucuk@kocaeli.edu.tr

biridir. II. Dünya Savaşı, esasen Avrupa kıtasında büyük bir tahribat üretirken, bölge devletleri bir kez daha büyük bir ekonomik ve sosyal felaketin içine sürüklenmiştir. Dünya Bankası'nın kuruluş misyonu savaş sonrası harap olan Bilhassa Batı Avrupa'nın yeniden inşasına ile az gelişmiş üye ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmaktır. 1946 yılında Banka faaliyete geçtiğinde, fakir üye ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmak ile ilgili hedefi süresiz olarak ertelenir. 1947'de Banka, yeniden yapılanma için gerekli hammadde ve makinelerin satın alınması için döviz (esas olarak dolar) şeklinde anlaşma yapılan ülkelerin ödemeler dengesini düzenlemek ve sübvans etmek için yaklaşık yarım milyar ABD doları tutarında kredi vermiştir (Alacevich, 2009, s.2; Amaral, Frantz, Rauber, da Silva ve Di Domenico, 2019, s.376).

Sanayileşen ve büyük üretim fazlasına sahip olan ABD, I. Dünya Savaşı sonrası Woodrow Wilson başkanlığında piyasa ekonomisine dayalı “yenidünya sistemi” kurarak barışçıl yollardan geniş pazarlara yayılmak üzere liberal enternasyonalizm idealini uygulamak istemiştir (Yalçın, 2013, s. 920-921). Dönemin şartlarında gerçekleştirilemeyen bu misyon, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan montaj hattına dayalı üretim fazlası ile yeni pazarlara yayılmanın yolu olarak ABD'nin dış yardım politikaları (Ödünç Verme ve Kiralama Yasası, Marshall Planı, vb.) önemli görevleri yerine getirmiştir. Yabancı Sermaye Girişi, esasen İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin ürünüdür. Kökleri, ABD'nin savaş sırasında yıkılan ekonomilerini yeniden inşa edebilmeleri için Batı Avrupa ülkelerine milyarlarca dolar aktardığı Marshall Planı'nda aranmalıdır. Pek çok yönden devlet yardımı akışının başlangıcı olarak kabul edilen Marshall planı, Avrupa'nın endüstriyel toparlanmasında etkili olmuş ve o dönemde hızlı büyüme ve yeniden sanayileşmenin temelini atarak, itibar görmüştür (Yasmin, 2005: Kabir, 2020).

Başkan Harry S. Truman, 1949'daki Açılış Konuşması'nda (Inaugural Address), Amerikan dış politikası için yeni bir yön ilan etmiştir. Konuşmasının dördüncü maddesinde, dünyanın az gelişmiş bölgelerine musallat olan ekonomik geri kalmışlığı ve siyasi istikrarsızlığı düzeltmek üzere “gözüpek yeni bir program” uygulandığını ilan etmiştir. Truman'ın “yabancı kâr için sömürü” olarak tanımladığı “eski emperyalizm”in, küresel refah ve istikrarı güçlendirmenin bir aracı olarak yabancı yerli üretim yeteneklerini geliştirmek üzere tasarlanmış yapıcı bir projeye değiştirilmesi için yenilikçi bir politika çağrısında bulunmuştur. Özel yatırımı kolaylaştırmanın yanı sıra, Dördüncü Nokta'nın can alıcı kısmı, alıcı ülkelerin hibeler veya krediler için ulus üstü kuruluşlara başvurmasına da izin verilmesidir (Macekura, 2021, ss.127 ve 160).

DB ve IMF, politikalarını etkilemenin bir yolu olarak Devletlere sistematik olarak borç vermiştir. Dış borçlanma, borçluları sisteme tabi kılmak için bir araç olarak kullanılırken, günümüzde de bu durum devam etmektedir (Toussaint, 2020). 1962’de Dünya Bankası kredi politikaları değişmeye başlamıştır (Dorn ve Ghodsee, 2021, s.373). IDA (International Development Association) 1960 yılında kurulmuştur. IDA kredileri çok uzun vadeli (40 yıla kadar) ve fakir ülkelere hibeler ise büyük bir paya sahiptir (Gilbert, Powell ve Vines. 1999, s.F598). II. Dünya Savaşı sonrası sömürge kolonilerinden çekilmeler sonrası birçok yeni bağımsız ülke ortaya çıkarken, kalkınma ekonomisi ekonominin yeni bir alt dalı olarak ortaya çıkmıştır (Nielsen, 2011, s.5).

Dünya Bankası’na göre, piyasa ekonomisinde daha yüksek endüstriyel üretkenlik sağlanarak, ekonomik büyüme tetiklenirken yaşam standartları artmaktadır. Bununla birlikte, dünya genelinde gelişmekte olan ülkelerin endüstriyel olarak “uçmalarına” Banka’nın yardım etmedeki rolü konusunda Banka içinde çekişmeli bir tartışma sürmektedir (Shakya, 2011, s.30). Günümüzde girişimciliğin ekonomik kalkınma için vazgeçilmez olduğu genel olarak kabul görmektedir. En azından bu, ekonomik kalkınma sürecinde girişimciliğin önemine ilişkin iddiaların bol olduğu girişimcilik ve işletme yönetimi disiplinlerinde böyledir. Girişimciliğin ekonomik büyümenin motoru olduğu ve bir ekonomideki girişimci sayısının artmasının ekonomik büyümeyi de olumlu etkileyeceği gibi çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Nitekim girişimcilik, istihdam, yenilik ve refah yoluyla ekonomik kalkınma için önemli bir mekanizma olarak kabul edilmektedir (Naudé, 2010, s.2).

Ancak modernleşme ve kalkınma dışı açılmadan gerçekleşebilir görünmemektedir. Küçük (2021)’e göre, 1978’de Dünya Bankası aracılığıyla dışı açık ekonomiye geçen Çin, büyük bir değişim geçirmiştir. Genellikle ABD kökenli yabancı doğrudan yatırımların hızla büyüdüğü Çin’de uzun süreli ve doğrusal bir ekonomik büyümenin yanı sıra, tüketim artmış, halk zenginleşmiş, teknoloji üstünlüğü politikası benimsenmiş ve Çin dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna yükselmiştir. Zamanın Çin devlet başkanı Deng Xiaoping, Dünya Bankası başkanı Robert McNamara ile 1980’de ki görüşmesinde Çin’in modernleşmek istediği, bunu Dünya Bankası yardımı olmaksızın da başarabileceğini ancak Dünya Bankası’ndan yardım alarak daha hızlı modernleşmek ve kalkınmak istediklerini ifade etmiştir (Küçük, 2021, s.27).

Bağımsızlık akımının yayıldığı ve SSCB tarafından desteklendiği iki kutuplu dünya döneminde koloni olmaktan kurtulan ve siyasal bağımsızlığını kazanan ülkelerin yol ayrımında Dünya Bankası çok önemli bir rol oynamıştır.

Bu süreçte tüm geçiş ekonomileri, IMF, Dünya Bankası ve çeşitli merkez bankalarından gönderilen yabancı uzmanlar tarafından sağlanan dış teknik yardımlardan ve kredilerden yararlanmışlardır. Komünist dönem boyunca, devlet bankaları idari olarak mali kaynaklarını devlet teşebbüsleri tarafından siyasi olarak seçilmiş görev ve projelere kanalize ederek, özel yatırımcı ve yabancı yatırımları kontrol altında tutmuşlardır. Diğer yandan gelişmekteki ülkelerdeki kalkınma politikalarını ve özel girişimin gelişimini etkileyen Dünya Bankası, ithal ikameci dönemde dahi gelişmekte olan ülkelerde yerli ve yabancı sermayenin entegrasyonu için çaba göstermiştir (Roaf, Atoyan, Joshi ve Krogulski, 2014, s.41).

Tanzanya 1961 yılında İngiliz sömürgesinden kurtulmuş bir ülkedir. 1959'un ortalarında, Tanganika ve Birleşik Krallık hükümetlerinin ("Birleşmiş Milletler Vesayet altındaki idari otorite" olarak) daveti üzerine Dünya Bankası, gelecekteki kalkınma için mevcut kaynakları değerlendirmek üzere bir ekonomik araştırma heyetini ülkeye göndermiştir. Dünya Bankası tarafından hazırlanan rapor, bu tür bir gelişmeyi ilerletmek ve pratik önlemler için tavsiyelerde bulunmak, bu tavsiyelerin mali sonuçlarını ifade etmek üzere 1961 yılında yayımlanmıştır (Holtom, 2005).

Bu makale, 1941 ve 1948 yılları arasında, Türkiye'nin piyasa ekonomisi ve demokrasi açılımı, devlet eliyle kalkınmadan, özel sektöre yönelimi ile Dünya Bankası'na üye olmadan önceki politik ve ekonomik koşullardaki güç ilişkilerini ve siyasi ve hukuki düzenlemeler ile dış politikası incelemektedir.

1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ABD İlişkileri

Almanya'nın koşulsuz teslimiyeti kabul ettiği ateşkes anlaşmasından üç gün sonra Başkan Harry S.Truman, Sovyetler Birliği'ne verilen ödünç verme-kiralama yardımında ciddi bir kesinti emri verdi. Ertesi gün, direktifi şevkle uygulayan sivil ve askeri yetkililer, limandaki yüklemeleri durdurdu ve hatta denizde Rusya'ya giden birkaç gemiyi bile geri çağırdı. Truman'ın emri doğal olarak Sovyetlerde yüksek sesli protestolara neden oldu. Joseph Stalin, ödünç verme-kiralamanın azaltılmasını, ABD'nin ekonomik baskı yoluyla zorla siyasi tavizler koparma girişimi olarak yorumlamıştır. Nitekim 1943 yılı Adana görüşmelerinde İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Saraçoğlu ile yapmış olduğu konuşma kayıtlarında, *Rusya'nın kayıplarının karşılanacağı ABD'nin ve Büyük Britanya'nın Rusya'ya verebileceği çok şeyin olduğu ve Rusya ile yirmi yıllık ekonomik anlaşma yapacakları* hususunda ifadeler bulunmaktadır (Herring, 1969: Öztoprak, 2000).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ABD'nin korunmasında ehemmiyet gördüğü ülkelere 11 Mart 1941 tarihinde ABD Kongresi'nin kabul ettiği

Ödünç Verme ve Kiralama Yasası ile tüm savaş malzemelerinin satışına, kiralanmasına, devrine, ödünç verilmesine, takasına ya da hibe edilmesine dair ABD Başkanına yetki veriyordu. Esas olarak, Ödünç Verme ve Kiralama Yasası ABD'nin dış politika hedeflerine uygun şekilde yönetilmiştir. Şöyle ki, Ödünç Verme ve Kiralama Yasası, Meksika'nın 1920'ler ve 1930'larda havacılık gelişimini engelleyen maddi engellerin üstesinden gelmesine yardımcı olan ABD ile savaş zamanı ittifakıydı. Bu programla sağlanan ekipman, eğitim, para ve havacılığın sosyo-tekniki Meksika'nın havacılık ağını güncellemesini sağlayarak turizmin genişlemesine katkıda bulunmuştur (Soland, 2019). Benzer şekilde, ABD, Suudi Arabistan'ı 1943 yılında Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamına almıştır. İkinci Dünya Savaşı bitiminde, Suudi Arabistan'ın doğusundaki Dhahran'da Basra Körfezi kıyısında ve Suudi petrol yataklarının merkezinde bir Amerikan hava üssü inşa etmiştir. Böylece İkinci Dünya Savaşı ABD için Ortadoğu'da yeni bir rol ve strateji geliştirmesi için büyük bir fırsat sağlamıştır. Basra Körfezi Komutanlığı, İran üzerinden Rusya'ya Ödünç Verme ve Kiralama ikmal yolunu kurmuştur. Daha sonra Mısır ve Suudi Arabistan'da Amerikan hava üsleri kurulmuştur (Madadi, 1970; Gause, 2010).

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye Cumhuriyeti devleti, akılcı bir tarafsızlık politikası yürütmüştür. Bu dönem Türkiye için hem siyasi hem de ekonomik bazı sonuçlara neden olmuştur. En önemli siyasi sonuçlardan birisi ABD ile Türkiye yakınlaşmasıdır. Cumhuriyetin kuruluşun ilk evresinde kurulmuş olan krom fabrikaları, savaş yıllarında Almanya'ya krom satarak cari fazla elde etmemizi sağlarken, ekonomik çıkarlarını siyasi hedefleri için ön plana çıkararak ABD için sorun olmuş, Türkiye Milletler Cemiyeti'nden çıkarılmıştır. Diğer yandan İngiltere aracılığıyla Türkiye'ye Ödünç Verme ve Kiralama Yasası çerçevesinde ABD malları ulaşmıştır. Ödünç Verme ve Kiralama kapsamında ABD menşeli 24 adet PP-40D Kitty Hawk savaş uçağı İngiltere'den 57 bombardıman uçağı ile 72 adet Martin Baltimore-187 bombardıman uçağı satın alınmıştır. Gerek satın alınan gerekse hibe edilen bu uçaklarla yerli uçak alımları durma noktasına gelirken yerli üretim kesintiye uğramıştır. CHP içinde savaş uçağı satın almanın üretmekten daha kolay ve kârlı olduğuna dair söylentiler yükselirken yerli uçak üretimi savaş sonrası tamamen tasfiye edilmiştir. Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye yapılan 100 milyon dolarlık askeri yardım kapsamında büyük çoğunluğu savaş kalıntısı silahlar ile ufak bir kısmı modern askeri teçhizat ve silahlar gönderilmiştir. Ancak, bu askeri malzemenin bakım ve onarım masraflarını bir hayli yüksek tutan ABD, Türkiye'yi yeni bir Pazar olarak konumlandırmıştır (Bocutoğlu ve Dinçaslan, 2014; Kaynar ve Kaynar, 2018).

Türkiye 26 Haziran 1941'de tarafsızlığını ilan etmiştir. Ancak, 1942 yılının sonuna kadar Moskova'nın asıl kaygısı, Türkleri kendilerine çekmeye ikna etmek değil, Almanların tarafında savaşa girmelerini engellemek olmuştur. Nitekim Stalin Türkiye tarafsızlığını ilan ettikten kısa bir süre sonra, Ermeni ve Azerbaycan Komünist Partilerinin liderlerine 'cepheden çok uzaktasınız ama bölgeniz bizden daha az tehlikeli değil' mesajını göndermiştir. 1943'ün başlarında Stalingrad'da Sovyet zaferiyle, Mihver Devletleri ile bir Türk ittifakı tehlikesi geçmiştir. Nitekim Moskova, Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa girme ihtimalini yeniden gözden geçirmiştir. 30–31 Ocak Adana Konferansı'nın ardından Churchill, Stalin'e Türk liderlerle yaptığı görüşmelerin kendisini Türkiye'nin 1943 bitmeden savaşa gireceği hususunda ikna ettiğini bildirmiş ve Stalin'den Ankara'ya karşı bazı dostane jestler yapmayı düşünmesini istemiştir. Türkiye, Stalingrad zaferi sonrası, Batı'ya yaklaşırken, savaşa girmekten kaçınınca, Stalin'i kızdırmıştır. Ekim 1943'te Moskova Dışişleri Bakanları Konferansı'nda Sovyetler, Türkiye'nin yılsonundan önce Mihver'e karşı savaşa girmesi önerisini sunmuştur. Stalin, Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Anthony Eden'a şunları söylemiştir: "Gelecek yıl Türkiye'nin savaşa katılmasına gerek kalmayacak. Şu anda Türkiye'nin tarafsızlığı... Balkan kanadını koruyarak Hitler'e yardım ediyor. Türkiye bu yıl savaşa girerse, Almanlar yeterli rezervleri olmadığı için karşı koyamazlar. Türkiye barış konferansına katılmak istiyor ve iddiaları var. Barış konferansına katılmayı hak etmesi için zafere katkıda bulunması gerekiyor" (Roberts, 2011).

Nitekim İkinci Dünya Savaşı bitimine doğru Türkiye Sovyet Rusya arasında yaşanan gerilim de ABD ile yakınlaşma nedenleri arasında görülebilir. Şubat 1945'te gerçekleşen Yalta Konferansı'nda Stalin-Roosevelt görüşmesi Montrö Boğazlar Anlaşması'nın (1936 yılının Temmuz ayında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi 1956 yılında sona erecekti), yenilenmesine ilişkin Stalin'in talebine Roosevelt'in yumuşak yaklaşımı sonrası Sovyetler Birliği'nin, gerek boğazlar üzerinde gerekse toprak talepleriyle Türkiye'ye baskı uygulamaya başlamıştır. Zira Sovyetler Birliği'nden 19 Mart 1945'de gelen nota (17.12.1925 tarihli Türk-Sovyet Anlaşması'nın feshi) gerilim unsuru olmazken akabinde Nisan'ın başında Türkiye tarafından Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi'ne Dostluk Anlaşması'nın yerine yeni bir düzenleme ihtiyacı olduğunu ve Sovyetlerden gelebilecek yeni tekliflere açık olduğunu deklere edilmiştir. Daha sonra Haziran başındaki Molotov ve Selim Sarper görüşmesi Boğazların yönetiminde Sovyetlerin hak iddiası ile toprak talebi iddiasını gündeme getirmiştir. Bu durum güvenlik endişesi üretirken Türkiye ABD'ye yakınlaşarak Batı bloğuna katılmak üzere politika düzenlemelerine gitmiştir. 7 Haziran 1945'te Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talebi